

Kinga Banderowicz

Imiona poznaniaków u progu XVII stulecia (na materiale *Akt sądu wójtowskiego*)¹

1. Wstęp

Przedmiotem badań przedstawionych w tym artykule są antroponimy imiennicze mieszkańców Poznania z początku XVII wieku. Zostały one wyekscerpowane z rękopiśmiennego źródła dokumentacyjnego zatytułowanego *Acta spectabilis domoni advocati civitatis Posnaniae annorum 1601 et 1602 gesta atque conscripta (Akta sądu wójtowskiego z lat 1601 i 1602)*.

Materiał, który zamierzam omówić, stanowią antroponimy uczestników procesu sądowego, oznaczenia identyfikujące strony biorące w nim udział. Taki charakter źródła, jaki kształtował się pod wpływem czynników pozajęzykowych (stosunki społeczne, etniczne, wyznaniowe), odzwierciedla złożone procesy onomastyczne, ukazując wzajemne relacje między nimi.

Archiwalna księga realizuje odmianę języka urzędowo-oficjalnego, ale różnogatunkowego. Identyfikacja osób naruszających prawo i stających przed sądem (jurydyczna kompetencja wójta) wymagała ścisłego określania osób, co odbywało się przede wszystkim w sposób oficjalny (tekst łaciński) oraz w sposób potoczny (zapis zbliżony do języka mówionego; tekst polski). Protokoły rozpraw podkreślają krewkość charakterów dorosłych poznaniaków obojga płci, co znaczy, że kobiety również bywały sądzone i oskarżane o różne przewiny (nieuczciwe interesy, kradzieże, obelgi czy długi).

---

¹ Niniejszy artykuł realizuje założenia projektu badawczego własnego (grant ministerialny) Nr H01 D 042 30 *Nazwiska mieszkańców Poznania na tle antroponomastykonu innych miast wielkopolskich i ewolucji polskiego systemu antroponimicznego*. Projekt opracowała I. Sarnowska-Giefling.

Z poznańskiego źródła wyekscerpowałam łącznie **116** różnych imion (jednostek leksykalnych). Zarejestrowałam **88** imion męskich² z 905 użyciami tekstowymi oraz **28** imion żeńskich z 304 użyciami.

Imiona, których nosicielami były osoby zamieszkujące Poznań na początku XVII wieku, występowały w dokumencie w dwojakiej postaci: obcej (łacińskiej lub zlatynizowanej) – te formy zapisu przeważają – oraz z cechami przyswojenia do języka polskiego. Postać łacińska obowiązywała w kontaktach oficjalnych i w dokumentach prawnych. Imiona w tej postaci pojawiały się w formie pełnej oraz w formach słowotwórczo pochodnych, derywowanych. Ponadto analizowane źródło pozwala zaobserwować predylekcję pisarza (Jan Schedell) do latynizacji polskich compositów, por. *Dobeslaus*, *Sventoslaus*.

2. Stan badań

Badania nad polskim nazewnictwem osobowym prowadzone są w różnych ośrodkach naukowych kraju, jednakże większa część tych prac nie jest poświęcona historycznemu imiennictwu. Na potrzebę takich badań uwagę zwrócił pod koniec lat siedemdziesiątych Henryk Borek, pisząc:

nadawanie imion i związane z tym zjawiskiem aspekty onomastyczne oraz socjolingwistyczne (charakter nadawanych imion, ich częstość występowania uzależniona od czasu, regionu i wielu innych czynników, zwłaszcza socjolingwistycznych, sposoby skracania imion) powinny być przedmiotem stałego zainteresowania antroponimii, tymczasem nasz dotychczasowy dorobek na tym polu jest więcej niż skromny³.

W ośrodku poznańskim podejmowano próby realizacji owych badań. Dysponujemy bowiem artykułami Tadeusza Skuliny (*Najczęstsze chrzestne imiona kobiet w XIV i XV wieku*⁴ oraz *Imiona kobiet w Wielkopolsce XVII i XVIII wieku*⁵)

² Imiona *Jan* i *Iwan* umieściłam w jednym artykule hasłowym. Podobnie postąpiłam w przypadku imion *Mikołaj* i *Klaus*, *Mateusz* i *Maciej* oraz *Franciszek* i *Fr'ntat* (forma z abrewiacją). Do ogólnej liczby haseł nie wliczałam wariantów fonetycznych i graficznych analizowanych imion.

³ H. Borek, U. Szumska, *Nazwiska mieszkańców Bytomia od końca XVI wieku do roku 1740*, Warszawa–Wrocław 1976, s. 75; H. Borek, *Socjolingwistyczne aspekty imiennictwa*, „Onomastica” XXIII, 1978, s. 166.

⁴ T. Skulina, *Najczęstsze chrzestne imiona kobiet w XIV i XV wieku*, „Studia Polonistyczne” XIV/XV, 1986/1987.

⁵ T. Skulina, *Imiona kobiet w Wielkopolsce XVII i XVIII wieku*, „Slavia Occidentalis” XLV, 1988.

i pracą Bożeny Mikołajczakowej (*Nazwy osobowe w XVII-XIX w. na terenie dawnej ziemi gostyńskiej*⁶), a także spostrzeżeniami historyka – Jacka Wiesiołowskiego (*Socjotopografia późnośredniowiecznego Poznania*⁷). Ponadto wyliczyć można co najmniej kilkanaście prac magisterskich powstałych na podstawie wielkopolskich materiałów⁸. W ostatnich zaś czasach odnotować można wzmożone zainteresowanie podniesioną w artykule problematyką⁹.

3. Cel badań

Głównym zadaniem tego artykułu jest zbadanie różnych typów imienia osobowego oraz ich analiza leksykalna (ogólny podział na imiona rodzime i obce, a w ich obrębie dalsze klasyfikacje). Celem jest także przedstawienie pochodzenia wyekscerpowanych imion oraz ich miejsca w historycznej antroponomii i kulturze; planuję dodatkowo skupić się na funkcjonowaniu onimów imienniczych w ówczesnym społeczeństwie, a także wskazać tendencje imiennicze, motywy nadawania imion i ich popularność.

---

⁶ Niepublikowana rozprawa doktorska.

⁷ J. Wiesiołowski, *Socjotopografia późnośredniowiecznego Poznania*, Poznań 1982.

⁸ Por. prace magisterskie napisane pod kierunkiem profesora T. Skuliny: M. Lewandowska, *Nazwy osobowe w księdze chrztów Parafii pod wezwaniem Wniebowstąpienia Najświętszej Marii Panny w Kościanie z lat 1598-1609*; G. Skowrońska, *Nazwy osobowe w księdze ślubów Parafii Najświętszej Marii Panny w Śremie w latach 1606-1626*; E. Waclawik, *Nazwy osobowe w księdze chrztów Parafii Św. Wawrzyńca w Koźminie w latach 1634-1644*; M. Józefiak, *Nazwy osobowe w księdze parafialnej Pogorzeli z I poł. XVII wieku*; B. Ratajczak, *Nazwy osobowe w księgach parafialnych Dopiewa w XVII wieku*.

⁹ Por. I. Sarnowska-Gieffing, *Z antroponomastykonu Poznania. Sposoby identyfikowania kobiet w spisach obywateli miasta z XVI i początku XVII wieku*, w: *Studia Linguistica. In honorem Edvardi Breza*, Bydgoszcz 2008, s. 212-220; eadem, *Problematyka dialektologiczna w badaniach historycznej antroponomii Poznania*, w: *Gwary dziś 4. Konteksty dialektologii*, red. J. Sierociuk, Poznań 2007, s. 95-104; eadem, *Nazwy dawnych altarii poznańskich wobec antroponomastykonu kultury*, w: *Poznańskie Spotkania Językoznawcze*, red. Z. Krążyńska, Z. Zagórski, t. XVI, Poznań 2007, s. 109-117; *Kult świętych i błogosławionych (też poznaniaków i Wielkopolan) oraz jego odbicie w poznańskiej antroponomii. Na podstawie najstarszych spisów obywateli Poznania*, w: *Język, społeczeństwo, wartości*, red. E. Laskowska, I. Benenowska, M. Jaracz, Bydgoszcz 2008, s. 389-404; eadem, *Imiona mieszkańców Poznania w dobie reformacji i kontrreformacji. Rekonesans badawczy*, w: *Pamięci Profesora Skuliny w 15. rocznicę śmierci*, red. A. Pihan-Kijasowa, I. Sarnowska-Gieffing, Poznań 2008, s. 117-143; A. Kulupa, *Mieszkańcy Poznania w świetle najstarszej księgi metrykalnej Kolegiaty św. Marii Magdaleny*, „Archiwariusz. Biuletyn Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu” 2007, nr 2.

4. Analiza zgromadzonego materiału

Niniejszy artykuł zawiera przykłady staropolskiego imiennictwa osobowego (6 imion), a także onimy o proveniencji chrześcijańskiej (82 imiona). W przypadku imion o rodowodzie słowiańskim starałam się objaśnić znaczenia leksemów motywujących człony imion złożonych. Imiona chrzestne ujęłam zaś ze stanowiska motywacji religijno-kulturowej. Dążyłam do ujawnienia powodów nadawania owych deskrypcji jednostkowych. Wskazywałam na popularność imion bohaterów Starego Testamentu i Nowego Testamentu oraz kult świętych. Podobnie jak w klasyfikacji użytej do opisu imion żeńskich, tak i tu uwzględniałam pochodzenie językowe omawianych antroponimów.

Imiona pochodzenia słowiańskiego (rodzime)

Imiona złożone (dwuczłonowe) podaję ze znaczeniem leksemów motywujących człony imion oraz polami znaczeniowymi w obrębie poszczególnych części mowy¹⁰.

1. Leksemy rzeczownikowe oznaczające:
  - a) wartości ważne w życiu rodzinnym i społecznym:
    - ps. *slava ‘sława’, *slavati ‘sławić’: *Dobiesław*¹¹, *Jarosław*, *Stanisław*, *Świętosław*, *Wacław* (por. *Więcesław*),
    - ps. *těcha ‘uciecha, pociecha’: *Wojciech*,
  - b) pojęcia związane z walką i wojną:
    - ps. *vojь ‘wojownik’: *Wojciech*.
2. Czasowniki oraz rzeczowniki odsłowne wyrażające:
  - a) działania związane z urządzeniem porządku społecznego, z tworzeniem przestrzeni oswojonej:
    - ps. *stati ‘stać’: *Stanisław*.
3. Leksemy przymiotnikowe oznaczające:
  - a) cechy ogólnie pozytywne, wartościujące dodatnio:
    - ps. *větjь ‘większy’: *Wacław* (por. *Więcesław*),
  - b) przymioty przywódcy, wojownika:
    - ps. *dobь, dobь ‘stosowny, zdatny’, scs. dobljь ‘dzielny’: *Dobiesław*,
    - ps. *jaгь ‘surowy, ostry’: *Jarosław*,
    - ps. *světь ‘święty, mocny’: *Świętosław*.

¹⁰ Por. M. Malec, *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce*, Kraków 1994.

¹¹ Większość antroponimów imienniczych wystąpiła w źródle w obocznych wariantach fonetycznych albo też w postaci łacińskiej. Na potrzeby artykułu używam literackich form imion.

Człon drugi staropolskich męskich imion złożonych jest monosylabiczny, z reguły to nazwa abstraktu. Człon pierwszy bywa dwusylabiczny (zakończony samogłoską) i dążący do skrócenia lub monosylabiczny.

W analizowanym przeze mnie materiale staropolskich imion dwuczłonowych dominują leksemy przymiotnikowe. Nie ma poświadczeń z członem liczebnikowym, przysłówkowym czy zaimkowym. Nie wyekscerpowałam także archaizmów i neologizmów leksykalnych. Podobnie ma się rzecz z imionami jednotematowymi.

Imiona zapożyczone – chrześcijańskie

I. Imiona biblijne – (hebrajskie, aramejskie, greckie, łacińskie)

1. Imiona motywowane przez męskie postaci ze Starego Testamentu (18 imion):

hebr.: *Aaron, Abraham, Adam, Daniel, Dawid, Eliasz, Gabriel, Izaak, Izrael, Jakub* (też NT), *Jermiasz, Józef* (też NT), *Michał, Mojżesz, Salomon, Samuel, Tobiasz, Zachariasz*.

2. Imiona motywowane przez postaci występujące w Ewangelii oraz w Dziejach Apostolskich i w Listach Apostolskich (NT):

a) pochodzenia semickiego – hebrajskie i aramejskie (10 imion): *Barłłomiej, Jakub* (też ST), *Jan, Łazarz, Mateusz-Maciej, Natanael, Józef* (też ST), *Szymon, Tomasz, Zachariasz* (też ST); odpowiedniki wśł.: *Iwan*; polskie spieszczenie: *Janusz*.

b) pochodzenia greckiego (4 imiona): *Andrzej, Nikodem, Piotr, Stefan*,

c) pochodzenia łacińskiego i łacińsko-greckiego (3 imiona): *Lukasz, Marek, Paweł*.

3. Imiona związane z Biblią przez tradycję i legendę oraz imiona od nazw przywołujących osoby i wydarzenia biblijne (4 imiona): *Joachim* (hebr.), *Kasper* (pers.), *Melchior* (hebr.), *Baltazar* (babil.).

II. Imiona motywowane przez świętych

1. Imiona motywowane pierwotnie przez świętych okresu starochrześcijańskiego:

a) pochodzenia greckiego (9 imion): *Aleksander, Ambroży, Erazm, Grzegorz, Hieronim, Jerzy, Krzysztof, Mikołaj, Prokop* (też 2a),

b) pochodzenia łacińskiego (16 imion): *Adrian, Antoni* (też 2b), *Augustyn, Błażej, Fabian, Feliks, Klemens, Laurenty, Marcin, Marian, Sebastian, Seweryn, Urban, Walenty, Walery, Wincenty*.

2. Imiona motywowane przez świętych średniowiecza (VI-XV wiek):

a) pochodzenia greckiego (1 imię): *Prokop* (też 1a),

b) pochodzenia łacińskiego (3 imiona): *Antoni* (też 1b), *Benedykt, Franciszek*,

c) pochodzenia prawdopodobnie celtyckiego (2 imiona): *Gaweł, Kilian*,

d) pochodzenia germańskiego (13 imion): *Albert, Arnold, Bernard, Engelbert, Fryderyk, Henryk, Herman, Konrad, Leonard, Ludwik, Ulryk, Wolfgang, Zygmunt*,

e) pochodzenia słowiańskiego (6 imion): *Dobiesław, Jarosław, Stanisław, Świętosław, Waclaw, Wojciech*.

W zakresie imion żeńskich w artykule zgromadziłam jedynie formy antropimów pochodzenia chrześcijańskiego¹² (28 imion) używanych przez mieszkanki Poznania z początku XVII wieku. Imiona chrzestne wyodrębniłam ze zbioru nazw osobowych przez wykrycie i identyfikację motywacji religijnej. W tym przypadku jedynej, która rządziła procesem nominacyjnym. Przejawia się ona w nadawaniu imion ze względu na patronat świętych, cześć żywioną dla postaci biblijnych oraz ich obecność w liturgii Kościoła.

Klasyfikacja przedstawia się następująco:

I. Imiona biblijne – reprezentowane przez imiona kobiecych postaci z Biblii (hebrajskie i aramejskie)

1. Imiona motywowane przez kobiece postaci ze Starego Testamentu (3 imiona):

hebr.: *Anna* (zob. 1.3), *Ewa*, *Zuzanna*.

2. Imiona motywowane przez kobiece postaci z Nowego Testamentu (4 imiona):

hebr. i aram.: *Elżbieta*, *Magdalena*, *Marta*, *Maryja*.

3. Imię związane z Biblią przez tradycję (1 imię):

hebr.: *Anna* (zob. 1.1).

II. Imiona motywowane przez święte

1. Imiona motywowane przez święte okresu starochrześcijańskiego:

a) pochodzenia greckiego (10 imion): *Agnieszka, Anastazja, Apolonia, Barbara, Dorota, Eufemija, Helena, Katarzyna, Małgorzata, Zofia*,

b) pochodzenia łacińskiego (6 imion): *Emerencyjana, Justyna, Krystyna, Łucja, Regina, Urszula*.

Imiona chrzestne motywowane przez imiona kobiecych postaci biblijnych i przez święte okresu starochrześcijańskiego mogą być później motywowane przez święte okresu następnego, np. *Elżbieta* przez biblijną *Elżbietę* (NT), a następnie przez sławne święte z XIII i XIV w., *Elżbietę* z Turyngii i *Elżbietę* Węgierską¹³.

2. Imiona motywowane przez święte okresu średniowiecza:

a) pochodzenia łacińskiego (1 imię): *Róża*,

b) pochodzenia germańskiego (2 imiona): *Gertruda, Jadwiga*.

¹² Nie wyekscerpowałam z dostępnego mi materiału źródłowego żadnego onimu feminitivnego, który reprezentowałby grupę imion rodzimych, słowiańskich.

¹³ M. Malec, op.cit., s. 23.

III. Imiona żeńskie utworzone od męskich

1. Imiona motywowane przez imiona męskich postaci ze ST i NT (1 imię): *Bartosza*.

2. Imiona motywowane przez imiona męskich świętych starochrześcijańskich: pochodzenia łacińskiego (1 imię): *Sabina*.

5. Listy frekwencyjne i rangowe imion¹⁴

Ranga	Imię męskie	Frekwencja	Ranga	Imię męskie	Frekwencja
1	Jan Iwan	123 2	25	Sebastian	9
2	Marcin	56	26	Stefan	9
3	Mateusz	50	27	Abraham	8
4	Albert	48	28	Błażej	7
5	Jakub	43	29	Gabriel	7
6	Andrzej	42	30	Mojżesz	7
7	Stanisław	41	31	Baltazar	6
8	Jerzy	30	32	Henryk	6
9	Grzegorz	27	33	Melchior	6
10	Łukasz	24	34	Zygmunt	6
11	Piotr	24	35	Aleksander	5
12	Kasper	23	36	Dawid	5
13	Paweł	23	37	Fryderyk	5
14	Bartłomiej	21	38	Hieronim	5
15	Krzysztof	21	39	Konrad	5
16	Szymon	20	40	Salomon	5
17	Laurenty	18	41	Franciszek (w tym Frącek)	5
18	Mikołaj, Klaus	18	42	Walery	4
19	Walenty	17	43	Benedykt	3
20	Adam	16	44	Daniel	3
21	Michał	15	45	Jarosław	3
22	Tomasz	10	46	Józef	3
23	Zachariasz	10	47	Samuel	3
24	Marek	9	48	Urban	3

¹⁴ Listy pokazują rozkład frekwencji wszystkich antroponimów imienniczych wyekscerpowanych ze źródła (oznaczają łącznie 1209 denotatów).

Ranga	Imię męskie	Frekwencja	Ranga	Imię męskie	Frekwencja
49	Wacław	3	69	Fabian	1
50	Hertwik	2	70	Feliks	1
51	Izaak	2	71	Gaweł	1
52	Janusz	2	72	Herman	1
53	Joachim	2	73	Iohelis	1
54	Łazarz	2	74	Izrael	1
55	Seweryn	2	75	Jeremiasz	1
56	Wincenty	2	76	Kilian	1
57	Aaron	1	77	Klemens	1
58	Abdula	1	78	Leonard	1
59	Adrian	1	79	Ludwik	1
60	Ambroży	1	80	Marian	1
61	Antoni	1	81	Natanael	1
62	Arnold	1	82	Nikodem	1
63	Augustyn	1	83	Prokop	1
64	Bernard	1	84	Świętosław	1
65	Dobiesław	1	85	Tobiasz	1
66	Eliasz	1	86	Ulryk	1
67	Engelbert	1	87	Wojciech	1
68	Erazm	1	88	Wolfgang	1

Ranga	Imię żeńskie	Frekwencja	Ranga	Imię żeńskie	Frekwencja
1	Anna	52	15	Gertruda	4
2	Regina	33	16	Helena	4
3	Agnieszka	27	17	Urszula	3
4	Jadwiga	25	18	Justyna	2
5	Katarzyna	25	19	Anastazja	1
6	Zofia	23	20	Bartłomieja	1
7	Elżbieta	21	21	Emerencjana	1
8	Małgorzata	18	22	Eufemia	1
9	Barbara	16	23	Krystyna	1
10	Ewa	15	24	Maria	1
11	Dorota	8	25	Marta	1
12	Magdalena	7	26	Róża	1
13	Łucja	6	27	Sabina	1
14	Apolonia	4	28	Zuzanna	1

6. Jednoimiennosc

Generalną zasadą nominacji w analizowanym źródle jest jednoimiennosc. Wykscerpowane przeze mnie imiona w znacznej liczbie występowały jako jeden ze składników zestawienia antroponimicznego. Rzadko pojawiały się jako jedyne onimiczne określenie osoby. W tekstach źródłowych imię w swej nadrzędnej funkcji występowało w zestawieniu z innym określeniem z reguły na pierwszym miejscu. Jeśli znalazło się na drugiej pozycji, to znaczy, że pełniło inną funkcję, np. nazwiskotwórczą (por. *Laurentinus Augustyn; Caspari Ulrych; Ioannis Urban*).

7. Imiona popularne, imiona modne¹⁵

W omawianym okresie najczęściej nadawane i powszechnie używane były imiona ogólnochrześcijańskie. Procent imion staropolskich jest znikomy (w całym zbiorze zarejestrowałam jedynie sześć takich antroponimów imiennicznych). Zaliczam do nich onimy *Stanisław* i *Wojciech*, bo chociaż weszły one do kalendarza chrześcijańskiego i były noszone przez patronów naszego kraju, czynnikiem rozstrzygającym o zastosowanej klasyfikacji jest geneza owych antroponimów.

Poniżej przedstawiam zestawienia najpopularniejszych męskich imion słowiańskich i chrześcijańskich wykscerpowanych z badanego materiału źródłowego wraz z sumą ich użyć:

imiona przedchrześcijańskie

Stanisław – 41
Jarosław – 3
Wacław – 3
Dobiesław – 1
Świętosław – 1
Wojciech – 1

imiona chrześcijańskie

Jan – 123
Marcin – 56
Mateusz – 50
Albert – 48
Jakub – 43
Andrzej – 42
Jerzy – 30

¹⁵ Imię może być popularne, ale już niemodne oraz modne, ale jeszcze niepopularne. Kryterium mody nie jest bowiem częstość występowania imienia, lecz częstość jego nadawania. Por. J. Jaroszek, *Imiona chrzestne w parafii Białystok (XVIII wiek)*, w: *Warsztat współczesnego onomasty*, red. D. Kopertowska, Kielce 1983, s. 68.

W porównaniu z onimami męskimi imiona Wielkopolanek – mieszkanki Poznania miały proveniencję tylko chrześcijańską. Najpopularniejszymi były następujące antroponimy feminitywne:

Anna – 52
 Regina – 33
 Agnieszka – 27
 Jadwiga – 25
 Katarzyna – 25
 Zofia – 23

Pięć spośród tych imion (wyłączywszy onim *Regina*) ma dokumentację z XII i XIII wieku, co wskazywać może na zasadniczo niezmienny repertuar imion będących w użyciu do końca XVI wieku.

Aby wskazać na ciągłość tradycji nazewniczej i wykazać, że imiona motywowane przez świętych stanowiły od wieków zasadniczy zrąb antroponimów będących w użyciu, odwołam się do ustaleń Jacka Wiesiołowskiego – układem odniesienia będą imiona wyekscerpowane przez niego z zasobów wian od 1440 roku¹⁶. Do badań nad imiennictwem kobiecym wykorzystuję dodatkowo materiał zebrany z ksiąg parafialnych Wielkopolski a opracowany przez Tadeusza Skulinę¹⁷. W kontekście tych badań umieszczę zgromadzone przez siebie dane, będące ilustracją zjawiska mody imienniczej początku XVII wieku i potwierdzające wejście imion chrześcijańskich do narodowego onomastykonu.

W połowie XV wieku popularne w Poznaniu były imiona¹⁸ *Jan, Maciej, Andrzej, Mikołaj, Jakub, Marcin, Paweł i Grzegorz*. Do imion rzadszych zalicza się onimy: *Szymon, Filip, Tomasz, Benedykt, Wawrzyniec, Stefan, Wincenty, Bartosz, Błażej*. Przez nowych kupieckich przybyszów wniesione zostały do Poznania imiona *Antoni, Ulryk, Henryk, Konrad i Kilian*. W końcu XV wieku zanikały też imiona słowiańskie.

Wycinkowość badania powoduje, iż zawodzą próby powiązania cech charakterystycznych kultu świętych z grupami zamożności. Jeżeli to zjawisko występowało

¹⁶ J. Wiesiołowski, op.cit.

¹⁷ T. Skulina, *Najczęstsze chrześciane imiona kobiet w XIV i XV wieku*; idem, *Imiona kobiet w Wielkopolsce XVII i XVIII wieku*.

¹⁸ J. Wiesiołowski słusznie zauważa, że imiona występujące w formach narodowych (*Bieniasz, Frącek*) mogą znamionować ludzi uboższych w grupie noszącej dane imię.

wśród imion męskich, to ulegało ono zamazaniu w wyniku mobilności społecznej. Nie można też stwierdzić związku między zawodami a używanymi imionami¹⁹.

Porównując dane z XV wieku z zebranych przeze mnie materiałem, należy podkreślić trwałość tradycji imienniczej.

połowa XV wieku	koniec XV wieku	początek XVII wieku
1. Jan	1. Maciej	1. Jan
2. Mikołaj	2. Jan	2. Marcin
3. Maciej	3. Marcin	3. Mateusz
4. Andrzej	4. Mikołaj	4. Albert
5. Jakub	5. Wojciech	5. Jakub
6. Piotr	6. Stanisław	6. Andrzej
7. Stanisław	7. Piotr	7. Stanisław
8. Michał	8. Paweł	8. Jerzy
9. Marcin	9. Andrzej	9. Grzegorz
10. Wojciech	10. Grzegorz	10. Łukasz; Piotr

Z dziesięciu najczęstszych imion początku XVII wieku aż dziewięć występuje w rejestrach wcześniejszych (prócz imienia *Albert*). Zmieniła się jednak kolejność na liście. W stosunku do połowy XV wieku dużą przewagę zyskało imię *Jan*, awansowało też imię *Marcin*. Do górnej strefy listy rangowej przeszło imię *Łukasz*.

Rzadkie i wyjątkowe imiona męskie również mają tradycje średniowieczne. Onimy *Ambroży*, *Antoni*, *Bernard*, *Fabian*, *Kilian*, *Klemens*, *Ulryk* w zapisach wian są notowane pojedynczo, podobnie jak w źródle z XVII wieku. Za pewną niespodziankę należy uznać pojawienie się w *Aktach sądu wójtowskiego* egzotycznego imienia *Abdullah*. Innowacją są imiona *Engelbert* i *Wolfgang* oraz słowiańskie *Świętosław*. Dziwić może nadzwyczaj rzadkie (jedenkrotnie) użycie imienia *Wojciech*.

W odróżnieniu od mężczyzn kobiety notowane w źródle w większości pochodziły z Poznania, dlatego zasób ich imion i frekwencja występowania były bardziej zbliżone do stosunków rzeczywistych. Już w połowie XV wieku najpopularniejsze były imiona *Katarzyna*, *Małgorzata*, *Jadwiga* i *Barbara*. Z onimów rzadziej używanych wymienić należy imiona *Zofia*, *Regina*, *Eufemia*.

Do porównania niech posłuży poniższe zestawienie:

¹⁹ J. Wiesiołowski, op.cit., s. 109-110.

XIV-XV wiek	początek XVII wieku	połowa XVII wieku
1. Katarzyna	1. Anna	1. Anna
2. Anna	2. Regina	2. Jadwiga
3. Małgorzata	3. Agnieszka	3. Zofia
4. Dorota	4. Jadwiga, Katarzyna	4. Regina
5. Barbara	5. Zofia	5. Małgorzata
6. Elżbieta	6. Elżbieta	6. Katarzyna
7. Jadwiga	7. Małgorzata	7. Dorota
8. Agnieszka	8. Barbara	8. Agnieszka
9. Helena	9. Ewa	9. Elżbieta
10. Zofia	10. Dorota	10. Ewa

Punktem wyjścia uczyniłam imiona XIV i XV wieku (poświadczone w *Słowniku staropolskich nazw osobowych*), ponieważ wówczas ukształtował się podstawowy trzon imion (żeńskich). Ponownie uwagę zwraca zmienność, trwałość i powszechność repertuaru imion używanych przez wieki w Polsce do nominacji. Najczęstsze imiona średniowiecza utrzymały się bowiem w pierwszej dziesiątce do XVII wieku. Kolejność antroponimów na liście zmieniła się. Przewagę zyskało imię *Anna*, do górnej strefy listy rangowej przeszły także imiona *Jadwiga* i *Zofia*. Pojawiło się także rzadkie wcześniej imię *Ewa*. Pozostałe przetasowania są nieznaczące. Nadal nie pojawiają się antroponimy słowiańskie, zatem nie obserwuje się zasadniczych zmian.

Jeśli chodzi o imiona rzadkie to **8** (*Anastazja, Emerencjana, Eufemia, Krystyna, Maria, Marta, Róża, Zuzanna*) ma w Polsce tradycję średniowieczną.

Dużą popularność niektórych wyekscerpowanych przeze mnie antroponimów tłumaczyć można żywym kultem świętych, np. *Anna* – matka Najświętszej Marii Panny, *Agnieszka* – rzymska męczennica z IV wieku lub Agnieszka z Asyżu, *Jadwiga* – królowa (zm. 1399), *Katarzyna* – Sieneńska (zm. 1380) lub Katarzyna Ricci (zm. 1589), *Zofia* – męczennica rzymska, *Elżbieta* – matka św. Jana Chrzciciela.

Podstawowy zasób poznańskich imion chrzestnych początku XVII wieku został zaadaptowany już w średniowieczu i przetrwał do naszych czasów. To zasób trwały, podkreślający chrześcijański uniwersalizm i mało podatny na zmiany. W świetle badanego materiału kilkunastuletnie tendencje imiennicze nie były zachwiane prądami innowacyjnymi²⁰.

²⁰ Imiona najczęściej nadawane poznaniakom należą do tych, które modne były w badanym okresie niemal w całej Polsce. Por. H. Borek, U. Szumska, op.cit.; D. Kopertowska, *Kiełskie antroponimy XVI i XVII wieku*, Kielce 1980; J. Jaroszek, op.cit.; J. Bystroń, *Księga imion w Polsce używanych*, Warszawa 1938; E. Klisiewicz, *Męskie imiona chrzestne w parafii Rudawa koło Krakowa z lat 1570-1897 (na podstawie ksiąg metrykalnych)*, „Onomastica” XXXIII,

8. Motywacja

Motywy wyboru nie są czymś stałym, również w imiennictwie osobowym podlegają one zmianom. Są to zmiany dość powolne, a wywołujące je czynniki – różne: od drobnych, lokalnych o mniejszym lub większym zasięgu do ogólnonarodowych czy nawet ponadnarodowych, internacjonalnych. W zakresie imiennictwa dotyczy to takich zagadnień, jak: zasób nadawanych imion, jego bogactwo lub ubóstwo, motywacje powodujące popularność jednych imion, a odrzucanie innych, przyczyny dużej żywotności albo rzadkości takich czy innych imion²¹.

W analizowanym materiale ze względu na rodzaj źródła trudno było odnaleźć te elementy, które przyjęło nazywać się tradycją ludową, pokoleniową, związaną z motywacją przedchrześcijańską. Chociaż nasycenie badanego tekstu imionami jest duże, to brak w nim zapisów, które pozwalałyby wnioskować o dziedziczeniu imion, ich powtarzaniu w obrębie danej rodziny. Zgromadzone ekscerpty pozwalają jednak ustalić, że najistotniejsza w owym czasie była **motywacja religijna** (zarówno biblijna, jak i związana z kultem świętego patrona). Szczegóły zamieściłam w poniższym wykazie:

Motywacja religijna	Imiona męskie	Imiona żeńskie	Razem
biblijna	37	25	62
przez wzór świętego patrona	48	3	51

Nie ustaliłam motywacji nadania imion: *Abdullah* i *Johelis*.

W ogólnym zestawieniu prymarna okazała się motywacja biblijna. Także wśród onimów żeńskich ma ona znaczną przewagę nad drugim typem motywacji. Nieco inaczej przedstawiają się wyniki dla antroponimów męskich. Ta różnica nie jest zasadnicza, jednak motywacja przez wzór świętego patrona była częstsza.

W analizowanym materiale popularne imiona biblijne to *Piotr*, *Paweł* oraz *Anna*, *Magdalena*. Dodatkowym powodem nadawania tych onimów było zapewne istnienie w mieście otoczonym murami i w najbliższej jego okolicy patrociniów, czyli kościołów i kaplic pod wezwaniem²² postaci biblijnych, np.

1989; M. Kamińska, *Nazwy osobowe w najstarszych księgach metrykalnych parafii Łask*, „Onomastica” XXX, 1986; J. Szuta, *Z problemów imiennictwa parafii Jeleń w powiecie tucholskim od końca XVI do początku XIX wieku (na podstawie ksiąg metrykalnych)*, w: *Nazewnictwo na pograniczach*, red. J. Ignatowicz-Skowrońska, Szczecin 2005.

²¹ D. Kopertowska, *Ewolucja motywacji w imiennictwie*, „Język Polski” 1994, nr 1, s. 22.

²² Zwyczaj nadawania kościołom wezwań utrwalił się w praktyce około IV wieku. Początkowo świątynie dedykowano Chrystusowi lub Jego Matce, potem pojawiały się wezwania

kościół katedralny pod wezwaniem świętych Piotra i Pawła, kolegiata św. Marii Magdaleny (istniejąca od 1263 roku) czy kościół św. Anny (pochodzący z 1480 roku, mieścił się obok kościoła bernardyńskiego). Były to patrocinia związane z kultem patronalnym²³.

Kościół nosił także imiona świętych męczenników, apostołów czy wyznawców. Święta patronalne wprowadzały ich kult w tradycję lokalną. Patrocinia były ważnym elementem więzi międzyludzkich, wyznaczały kościołom miejsce w tworzeniu obyczajów i wydarzeń społecznie ważnych, np. pielgrzymek, jarmarków odpustowych, sądów, wesel i biesiad. Były trwałym elementem krajobrazu kulturowego. W badanych źródłach taką dodatkową motywację należy wskazać dla imion: *Jan* (kościół św. Jana Jerozolimskiego za Śródką), *Marcin* (kościół św. Marcina z 1240 roku), *Stanisław* (kościół św. Stanisława z 1518 roku, mieszczący się w gmachach pojezuickich), *Mikołaj* (kościół św. Mikołaja z 1142 roku na Zagórze), *Wawrzyniec* (kościół św. Wawrzyńca na Chwaliszewie), *Małgorzata* (kościół św. Małgorzaty na Śródcie z 1244 roku), *Barbara* (kościół św. Barbary na Chwaliszewie z 1453 roku) czy *Gertruda* (kościół św. Gertrudy z 1456 roku).

Ustalenie motywów decydujących o popularności omawianych imion poznaniaków to zadanie trudne z powodu braku informacji natury socjolingwistycznej²⁴ (poświadczenia onimów wyekscerpowałam z sądowych ksiąg miejskich, w których notowano sprawy obywateli wywodzących się z różnych stanów społecznych, zatem odtworzenie tendencji imienniczych w obrębie poszczególnych grup społecznych nie było możliwe). Udało mi się jednak w analizowanym materiale odnaleźć motywacje związane z wartościami wyrażanymi przez treści imion staropolskich oraz motywacje religijne (wzory świętych²⁵). Kulturowy czynnik stawał się zatem decydującym w doborze imion chrzestnych. Przekonana jestem, że kierowania się określonym wzorem osobowym w nadawaniu imion wykluczyć nie można. Zapewne należy też wspomnieć tu o motywacji estetycznej. Wydaje się, że imiona najpopularniejsze traktowano jako dobre, ładne, właściwe. Owe „eleganckie” imiona wybierać mogli dla swych dzieci rodzice z niższych warstw społecznych. Odczytywać to należy

---

apostołów i pierwszych męczenników. Por. A. Witkowska, *Titulus ecclesiae. Wezwania współczesnych kościołów katedralnych w Polsce*, Warszawa 1999, s. 49. Tytuły, dedykacje poznkańskich świątyni przytaczam za J. Łukaszewiczem, *Obraz historyczno-statystyczny miasta Poznania w dawniejszych czasach*, t. 2, Poznań 1998. Por. I. Sarnowska-Giefling, *Nazwy dawnych altarii poznańskich...*

²³ Patrocinium to drugi człon (tzw. odróżniający) nazwy własnej obiektu kościelnego.

²⁴ Ów niedostatek sprawił, że nie mogę zająć stanowiska w kwestii socjalnego zróżnicowania mody imienniczej i jej uwarunkowań środowiskowych.

²⁵ Kościół rozpowszechniał kult określonych świętych, którzy mieli służyć za wzory dla wiernych.

jako próbę zmiany rzeczywistości pozajęzykowej. Uważano bowiem, że odpowiednio wybrane imię zapewni powodzenie w życiu. Oprócz imienia *Maria* nie spotkałam się z onimiami zastrzeżonymi zwyczajowo.

W sferze domysłów pozostaje ustalenie wpływu tradycji rodzinnej na zasób imion powszechnie w owych czasach używanych, trudno też wskazać konkretne przykłady wpływu księży udzielających chrztu na wybór imienia (szczególny przypadek stanowi nominacja imieniem patrona kościoła, w którym dziecku udziela się sakramentu).

9. Wnioski

Rozważania dotyczące problematyki historycznego imiennictwa mieszkańców Poznania na początku XVII wieku – choć są zaledwie wprowadzeniem – wydają się zbieżne z obserwacjami systemu imienniczego prowadzonymi w innych regionach naszego kraju²⁶.

Poznańskie imiennictwo badanego okresu cechuje jednoimienność (występowanie tylko jednego imienia) nawet pośród przedstawicieli wyższych klas społecznych.

W badanym materiale na popularność imion wpływ miały religia oraz tradycja historyczno-kulturowa, w nieco mniejszym stopniu moda – obyczaj przejściowy i zmienny. Imiona dorosłych mieszkańców miasta należą do ogólnochrześcijańskiego systemu imienniczego; imiona słowiańskie używane są sporadycznie. Uzasadnieniem owych religijnych uwarunkowań onimii poznańskiej jest z pewnością zalecenie nadawania na chrzcie imion świętych patronów wydane podczas zakończonego w 1563 roku soboru trydenckiego.

Analizowany system imienniczy ukazuje dużą powtarzalność imion (zwłaszcza męskich).

Motywacja nadania imienia jest typowa dla ówczesnego okresu. Imię jest przeważnie zaczerpnięte z repertuaru (zasobu) onimów biblijnych, zwłaszcza starotestamentowych²⁷. Może być też wynikiem rozpowszechniającego się kultu świętych patronów (wpływ kontrreformacji).

Imiona spełniały w badanym okresie swą prymarną funkcję identyfikacyjną, dyferencyjną i nominacyjną. Ich zadaniem było reprezentowanie i od-

²⁶ Por. przypis 20.

²⁷ Wolno zakładać, że jest to jeden ze skutków reformacji, która w planie antroponomicznym implikowała negację kultu świętych i skutkowałą zaleceniami używania jedynie imion biblijnych. W 1546 roku wydano dekret zabraniający nadawania imion innych niż biblijne. Por. I. Sarnowska-Giefing, *Imiona mieszkańców Poznania w dobie reformacji i kontrreformacji...*, s. 128.

różnianie członków miejskiej społeczności, a także umożliwienie wzajemnych kontaktów. Identyfikacja przez imię była uzupełniana innymi deskrypcjami – określeniami odmiejscowymi, patronimicznymi czy odzawodowymi (tzw. nazwisko historyczne). Imiona pojawiały się na pierwszym miejscu zestawienia antroponimicznego. Honorowanie tej zasady ułatwiało odróżnianie ich od nazwisk w wypadku, gdy nazwisko było równe imieniu.

Oprócz funkcji referencjalnej imię pełniło w badanym okresie także funkcję reprezentowania osoby w społeczeństwie oraz przywoływania genezy, proveniencji danego onimu.

Antroponimy imiennicze zgromadzone w *Aktach sądu wójtowskiego* mają znamiona zbioru tradycyjnego. Niestety, ze względu na charakter źródła nie można prześledzić ewolucji form (np. derywaty, zdrobnienia, spieszczenia) oraz procesu dziedziczenia onimów imienniczych.

Kinga Banderowicz

The Names of the Inhabitants of Poznań at the Beginning of the 17th Century (based on *Akta sądu wójtowskiego*)

The subject matter of the studies presented in the article are the names of Poznań inhabitants from the beginning of the 17th century, excerpted from a manuscriptal source. The courtly records *Akta sądu wójtowskiego* present the official and formal variety of the language and consist of the records of court trials.

The onyms confirmed in the source render the description of the then name system feasible. It was characterised by the choice of one name, the origin from the Christian antroponomasticon, the attachment to the onomatologic tradition as well as great popularity of the most fashionable names.